

HEBOG & NANTLLE

Mae'r rhan fwyaf o'r clogwyni mawr yn yr ardal i gyd braidd yn doredig a llawn llystyfiant, nid yn dda iawn ar gyfer dringo ar wahân i Graig Cwm Silyn. Fodd bynnag, mae'n debyg bod clogwyn eang a rhydd o'i graig, sef Craig y Bera yn un o'r llechweddi mwyaf trawiadol yn Eryri. Cymerwyd nifer o enwau'r clogwyni yn yr ardal hon fel enwau ar gyfer y bryniau eu hunain. Mae hyn oherwydd bod gan nifer o'r bryniau gopaon creigiog, parhad y creigiau eu hunain. Fodd bynnag, beth oedd yr hen enw ar y brynau gynt; beth oedd yr enw ar y bryn a elwir bellach yn Graig Cwm Silyn, ac eraill tebyg.

Castell SH 561494

Mae'r gair Cymraeg *castell* 'amddiffynfa maen', gyda gyda defnydd ffigwrol ar y graig, yn gysylltiedig a'r Llydaweg Canol *castell*, Gwyddeleg Canol *caisel* Lladin *castellum*.

Castell Cidwm SH 551554

Os nad cadarnle *cidymiaid* 'bleiddiau', gellid defnyddio'r gair *cidwm* 'blaidd' yn ffigurol dros ryfelwr gwyllt. Yma, yn ôl y chwedl, yr oedd cawr o'r enw Cidwm yn genfigennus o fab Elen, Cystennin, ac wrth i fyddin Elen symud trwy'r cwm fe'i cuddiodd a lladd Cystennin gyda saeth. Stori arall a gysylltir â'r fan a'r lle oedd ei fod yn siglo cadarnle i lu o anrheithwyr a lladron. Caer Gidwm 1757, Castell Cidwm 1838 AO.

Cerrig Henon SH 562518

Mae'n debygol mai trawsgrifiad camgymryd o'r ffurfiau heuon a welir ar fapiau cynnar AO yw'r enw henon, fersiwn arall o'r enw ar gyfer y creigiau hyn yw huon. Credwyd rhai y gallai'r deiliad fod o'r gair *huo* 'gweiddi' sef y weithred o annog gwartheg ymlaen, eu gyrru. Fodd bynnag, y tebygrwydd yw mai ffurf lygredig yw heuon ar y gair *euon* 'euod, llug', pryfed a all affeithio ceffylau a gwartheg. Cerig-heuon 1837 AO, Cerrig Heuon 1840-80 6" AO.

Clogwyn y Barcut SH 542532

Roedd y *barcud*, *barcut* 'cudyll coch': *Milvus milvus* yn aderyn cyffredin iawn ym Mhyrdain ar un adeg; yn yr Oesoedd Canol byddai'n chwilota ar strydoedd Llundain am sborion i'w bwyta. Dim and yng Ngorllewin Cymru y'i gwelir erbyn hyn ac mae'n dal yn hoff o dyrchu ynghanol sbwriel.

Clogwyn y Cysgod SH 514500

Rhoddwyd yr enw *cysgod* 'llecyn cysgodol' i'r clogwyn, fe welir yr enw am y tro cyntaf mewn llyfr dringo Cwm Silyn and Cwellyn 1971, ond fe all fod yn hynach. Nid oes unrhyw enw yw gweld ar fapiau'r AO cynnar.

Clogwyn Dirwest SH 531482

Efallai bod y term *dirwest* 'ymataliad' yn arwydd o ddiffyg bwyd yn yr ystyr nad oes llawer o borfa i anifeiliaid yn yr ardal. Fel arall, gall ddynodi man ar gyfer ymprydio a myfyrdod.

Clogwyn y Garreg SH 557538

Mae'r defnydd o ddau air yn ymwneud â chreigiau yn y disgrifiad yn dangos bod hon yn nodwedd arbennig ac yn un amlwg, y gellid ei gweld o sawl agwedd.

Clogwyn Marchnad SH 519501

Mae hwn yn enw chwilfrydig am glogwyn os mai *marchnad* ydyw; yr hyn sy'n ei gwneud hi'n rhyfedd fyth yw'r ffaith fod enw cwm draw ar ochr arall i'r grib gyda'r enw Cwm Marchnad [Cwm Merchaid yn 1777]. Hen enw arall ar y dyffryn oedd Cwm Llechog. Dylid nodi bod enghraifft o enw *march* 'ceffyl' + *nant* 'ffrwd' yn newid i Marchnad ym Maldwyn.

Tradition says that the Welsh people, after their submission to English rule, were persuaded to

establish periodical fairs at this place in order to exchange commodities, and to enable the new settlers to secure what they needed in the way of food and cattle. In the rude pastoral districts of the island, before it could boast of any flourishing towns, commodities of every kind were brought periodically to fairs, to which the people resorted that they might make provision for the ensuing year. The a semicircular approach to perfectly round spaces. Four such spaces are connected by enclosures of the same kind as that approach.' **Bedd Gelert - its facts, fairies and folk-lore 1899**
DE Jenkins, WB Jones.

Craig Bwlch y Moch SH 580407

Bwlch ble mae'r llwybr yn osgoi trafferthion. Mae'r ffordd presenol yn mynd o amgylch y rhwstr, fel y llinell hir o glogwyni serth, fel y gwelir yma.

Craig Gyfyng SH 527451

Nid *cyfyng* 'cul' yw'r graig, uwch Pont Gyfyng, ond ddisgrifiad o'r bwlch cul neu gyfyng sydd yn galluogi un i gyrraedd rhan uchaf Cwm Pennant.

Craig Isallt SH 532451

Craig sydd yn *is* 'o dan' yr *allt*, *gallt* 'llechwedd coediog, clogwyn'. Mae'r synnwyr o gallt fel llechwedd coediog yn gywir yn y man.

Craig Las SH 521495

Weithiau mae lliw yn broblem yn y dirwedd gan na all un bod yn sicr pa arlliw neu liw sy'n cael ei ddisgrifio. Ymhellach, yn rhai lliwiau mae'r ystyr wedi newid dros amser, mae hyn yn wir gyda glas. Heddiw mae rhywun yn cysylltu'r gair glas â glas môr llachar neu nen las; ac ar adegau defnydd o *glas* 'gwyrddlas' fel disgrifiad ar borfa. Mae'r ystyr *glas* 'llwydwyrd' neu glaucws' wedi diflannu, yn union fel y mae'r *glas* 'llwyd'.

Craig Pant Ifan SH 567407

Wedi ei enwi ar ôl y fferm yn y dyffryn bychan i'r Gogledd; mae'r graig yn bobogaidd gyda dringwyr.

Craig Trum y Ddysgl SH 544518

Mae enw'r graig yn disgrifio'r *trum* 'crib, cefnen' sy'n diffinio copa'r *ddysgl* 'powlen', sef y cwm rhewlifol.

Craig y Bera SH 544541

Rhaid dewis rhwng *bera* 'pentwr, mwdwl, pyramid' i ddynodi'r mynydd; neu, y gair *bera*, *bere* 'aderyn ysglyfaethus, barcud'. Mae'n debyg bod eryrod yn dal i esgyn dros y mynyddoedd yn gynnar yn y 1700au.

Craig y Castell SH 559404

Mae'n anodd penderfynu weithiau a fu amddiffynfa o ryw fath mewn safle, fel ar ben y graig na pheidio. Fe roedd yna fryngaer o ryw fath yma yn sicr ond mae'r olion mewn cryn anhrefn ac nid yw'n bosibl eu dyddio. Nid oes unrhyw enw yw gweld ar fapiau'r AO cynnar.

Craig y Gesail SH 545412

Mae gan y graig nodwedd *cesail* 'congl' iddo; fodd bynnag, rhaid cadw mewn cof y Wyddeleg *caiseal* 'wal cerrig, caer cerrig'.

Craig yr Ogof SH 517502

Yr *ogof* 'ceudod, agen' yw'r hollt llorweddol amlwg tua hanner ffordd i fyny wyneb.

Trwyn y Graig SH 524506

Mae'r *trwyn* 'pen, esgair mynydd' yn ddisgrifydd da ar y pen blaen anferth o graig.

Muriau Gleision SH 586454

Muriau yw lluosog y gair *mur* 'wal, amgaer'; yn gysylltiedig a'r Llydaweg Canol *mur*, Hen Wyddeleg *Múr*; Mae un yn gweld llawer o eiriau o ystyr tebyg mewn ieithoedd Ewropeaidd sy'n deillio o'r Proto Indo Ewropeaidd **mei*- 'to fix; to build fences or fortifications'. *Gleision* yw'r lluosog o *las* sy'n golygu llwyd yn yr achos hwn mae'n debyg (?).

Y Diffwys SH 566475

Diffwys 'llechwedd serth, dibyn, clogwyn'; y credir mai yma y ceir ogof Owain Glyndŵr; yn hytrach nac ar lethrau Moel yr Ogof, er bod anghydfod am hyn.

Y Grisïau SH 566473

Mae'r enw Y *Grisïau* yn cyfeirio at frigiadau creigiog *gris* sydd i'w gweld yma. Mae'r nodwedd yn un amlwg yn y *tirwedd* a mae defnydd o'r fannod yn cefnogi hyn. Nodwch y Cernyweg *grisyow*.